

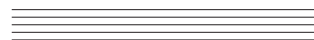
Η φιλοσοφία ως πολιτική: ο Antonio Negri και η σπινοζική δημοκρατία

Δημήτρης Αθανασάκης

Παιδαγωγικό Τμήμα ΔΕ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Το 1981 ο Antonio Negri, ένας από τους πιο γνωστούς Ιταλούς θεωρητικούς της «εργατικής αυτονομίας», εκδίδει στο Μιλάνο ένα βιβλίο του οποίου ο τίτλος, *Η άγρια ανωμαλία*, μοιάζει να συμπυκνώνει –χωρίς αμφιβολία ηθελημένα– τις ακραίες εντάσεις της ιταλικής πολιτικής σκηνής στη δεκαετία του 1970. Ο υπότιτλος του βιβλίου: *Δύναμη και εξουσία στον Σπινόζα* φανερώνει ότι πρόκειται στην πραγματικότητα για ένα δοκίμιο ιστορίας της φιλοσοφίας. Τον αμέσως επόμενο χρόνο, και μόλις λίγους μήνες μετά τη νίκη της Αριστεράς στις γαλλικές προεδρικές εκλογές, το βιβλίο του Negri μεταφράζεται στα γαλλικά και εκδίδεται στο Παρίσι από τις Γαλλικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, στη συλλογή «Θεωρητικές πρακτικές», την οποία διευθύνουν ο Étienne Balibar και ο Dominique Lecourt. Με στόχο να υπογραμμισθεί η θεωρητική σημασία του έργου, αλλά και να στηριχθεί πολιτικά ο συγγραφέας του, στη γαλλική έκδοση προστίθενται τρεις επιπλέον εισαγωγές, οι οποίες υπογράφονται από τρεις μεγάλους Γάλλους σπινοζιστές: τον Gilles Deleuze (1968), τον Pierre Macherey (1979) και τον Alexandre Matheron (1988).

Πριν από την *Άγρια ανωμαλία*, ο Negri είχε εκδώσει δύο ακόμη σημαντικά έργα, το πρώτο με τίτλο *Η εργατική τάξη ενάντια στο κράτος* (1978), και το δεύτερο με τίτλο *Ο Μαρξ πέρα από τον Μαρξ* (1979). Έχοντας υπόψη την επαναστατική προβληματική των δύο αυτών βιβλίων, η αιφνίδια στροφή του Negri στη μελέτη ενός φιλοσόφου της κλασικής εποχής μπορεί να εκπλήξει. Τι είναι εκείνο που καθιστά αναγκαία, με την έννοια μιας αναγκαιότητας ταυτόχρονα πολιτικής και ιστορικής, την ανάγνωση του Σπινόζα, από το έργο του οποίου, όπως όλοι οι σχολιαστές αναγνωρίζουν, απουσιάζουν εντελώς οι έννοιες της τάξης και της ταξικής πάλης; Την απάντηση επιχειρεί να δώσει ο ίδιος ο Negri

στην εισαγωγή του βιβλίου του: Ιον, «ο Σπινόζα θεμελιώνει την πιο υψηλή μορφή του υλισμού: προσδιορίζει τον ορίζοντα του νεότερου και σύγχρονου φιλοσοφικού στοχασμού, τον ορίζοντα μιας φιλοσοφίας του ενυπάρχοντος και δοσμένου είναι» (Negri 1982: 29)_ 2ον, «όταν αντιμετωπίζει τα πολιτικά ζητήματα (και η πολιτική είναι ένας από τους ουσιώδεις άξονες της σκέψης του), ο Σπινόζα θεμελιώνει μια μη μυθοποιημένη μορφή της δημοκρατίας. Με άλλα λόγια ο Σπινόζα θέτει το πρόβλημα της δημοκρατίας στο πεδίο του υλισμού, απορρίπτοντας ως μυθοποίηση κάθε νομική αντίληψη του κράτους» (σ. 30)_ 3ον, «ο Σπινόζα μας δείχνει ότι η μεταφυσική εμπεριέχει ριζικές εναλλακτικές επιλογές. Η μεταφυσική, ως η κατεξοχήν μορφή οργάνωσης της νεότερης σκέψης, δεν αποτελεί ένα ομοιογενές όλο. Εμπεριέχει αντικρουόμενες επιλογές που παράγονται από τη λανθάνουσα ιστορία της ταξικής πάλης. Υπάρχει μια “άλλη” ιστορία της μεταφυσικής. Άγια ιστορία εναντίον καταραμένης ιστορίας» (σ. 31).

Αυτήν ακριβώς την «άλλη» ιστορία της μεταφυσικής, μέσα στην οποία η ίδια η μεταφυσική χάνει σταδιακά το ιδεαλιστικό της περιεχόμενο, παύει δηλαδή να είναι μεταφυσική, επιχειρεί να γράψει ο Negri. Στο κέντρο της ιστορίας αυτής βρίσκεται ο Σπινόζα. Όχι τόσο εξαιτίας του υλισμού του –γνωρίζουμε άλλωστε ότι η άπειρη σπινοζική υπόσταση είναι εξίσου «εκτατό πράγμα», δηλαδή άπειρη ύλη, και «σκεπτόμενο πράγμα», δηλαδή άπειρη σκέψη (Spinoza 1988: 96-97)– όσο εξαιτίας του γεγονότος ότι η σπινοζική φιλοσοφία δεν μπορεί να ερμηνευθεί με αφετηρία τη διάκριση που, στο εσωτερικό της κλασικής μεταφυσικής και χωρίς να την αμφισβητεί, φέρνει αντιμετώπους τον ορθολογισμό με τον εμπειρισμό. «Η φιλοσοφική ανωμαλία του Σπινόζα συνίσταται σε τούτο: η σκέψη του δεν ανάγεται στην ιστορία του νεότερου ορθολογισμού και του νεότερου εμπειρισμού [...], φιλοσοφίες πάντα διϋστικές και διστακτικές, οι οποίες καταφεύγουν στην υπερβατικότητα θεωρούμενη ως το αποκλειστικό πεδίο ενός ιδεώδους αναδιπλασιασμού και μιας πρακτικής κυριαρχίας που ασκείται πάνω στον κόσμο – και συνεπώς φιλοσοφίες λειτουργικές, οι οποίες επιτρέπουν στην αστική τάξη να αυτοπροσδιορισθεί και να αναγνωρίσει οριστικά τον εαυτό της ως τάξης της κρίσης και της διαμεσολάβησης» (Negri 1982: 319).

Το γεγονός ότι ο Σπινόζα δεν είναι, σύμφωνα με τον Negri, ούτε ορθολογιστής ούτε εμπειριστής –πράγμα εξάλλου συζητήσιμο– δεν αρκεί για να θεμελιώσει μια μη μεταφυσική ιστορία της κλασικής μεταφυσικής. Αυτό που

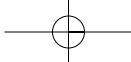
καθιστά τη φιλοσοφία του Σπινόζα βαθιά «ιστορική», δηλαδή μη μεταφυσική, δεν είναι τόσο η θεωρία της γνώσης που διατυπώνει, όσο η έννοια της δημοκρατίας στην οποία καταλήγει. Τη θέση αυτή, που είναι ήδη παρούσα στο βιβλίο του 1981, θα αναπτύξει εκ νέου ο Negri μερικά χρόνια αργότερα, σε μια σημαντική ανακοίνωσή του με θέμα «Δημοκρατία και αιωνιότητα» (*Démocratie et éternité*), στην οποία επιχειρεί να επανεξετάσει, στο φως της κριτικής που του ασκήθηκε στο μεταξύ από τον Macherey (1992) και τον Matheron (1985, 1994), τους βασικούς ερμηνευτικούς προσανατολισμούς της *Άγριας ανωμαλίας*. Για τον Negri, η πρωτοτυπία του ύστερου Σπινόζα (*Ηθική III-V* και *Πολιτική Πραγματεία*) έγκειται στο γεγονός ότι αναπτύσσει ταυτόχρονα, στο ίδιο οντολογικό επίπεδο, μια «φιλοσοφία της συγκρότησης του πραγματικού» και μια «θεωρία της δημοκρατικής έκφρασης των μαζών» (Negri 1994a: 139). Για να κατανοήσουμε τη θεμελιώδη σημασία της παρατήρησης του Negri, αρκεί να υπενθυμίσουμε ότι στον Σπινόζα οι μάζες είναι δυνάμεις με τη φυσική έννοια του όρου: δρουν όπως οι φυσικές δυνάμεις, συγκρούονται με άλλες δυνάμεις ή συντίθενται με αυτές, αναχαιτίζονται από άλλες δυνάμεις ή αναχαιτίζουν άλλες δυνάμεις. Η πολιτική δεν είναι παρά θεωρία δυνάμεων_ από την άποψη αυτή δεν διακρίνεται από την οντολογία, αν με τον όρο αυτό εννοούμε μια θεωρία που ταυτίζει το είναι με ένα άπειρο σύνολο αιτιακά προσδιορισμένων φυσικών δυνάμεων. Η πολιτική σχετίζεται πρωτογενώς με τη δύναμη και μόνο δευτερογενώς με την εξουσία, επειδή η τελευταία δεν είναι παρά η πρόσκαιρη αποκρυστάλλωση μιας λογικά και οντολογικά προγενέστερης σχέσης δύναμης. Επιπλέον, μεταξύ δύναμης και εξουσίας δεν μεσολαβεί κανενός είδους νομιμοποιητική πράξη, όπως το «συμβόλαιο» στον Hobbes ή στον Rousseau. Οι συλλογικές δυνάμεις δεν συμβάλλονται μεταξύ τους με στόχο την ίδρυση της κρατικής εξουσίας, όπως ακριβώς οι φυσικές δυνάμεις δεν συμβάλλονται μεταξύ τους με στόχο την εκδήλωση των φυσικών φαινομένων. Αυτός είναι, άλλωστε, ο λόγος για τον οποίο οι μάζες δεν έχουν καμία απολύτως νομικής φύσης υποχρέωση απέναντι στην κρατική εξουσία, όταν αυτή χάνει τη δύναμή της ή, πράγμα που είναι το ίδιο, την καταναγκαστική ισχύ της.

Αν η προηγούμενη ανάλυση είναι ακριβής, γίνεται αντιληπτό ότι ο Σπινόζα είναι, στην ιστορία της νεότερης πολιτικής σκέψης, ο πρώτος αντι-Hobbes και ταυτόχρονα, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Negri, ο πρώτος αντι-Rousseau (1982: 190). Επειδή ακριβώς αντικαθιστά την έννοια του «συμβολαίου» με ένα

φυσικό σύστημα δυνάμεων, το οποίο διατηρείται ανέπαφο στην πολιτική κατάσταση, «η σκέψη του Σπινόζα δεν είναι με καμία έννοια μια “φιλελεύθερη” σκέψη, δεν επιχειρεί με κανένα τρόπο να θεμελιώσει το κράτος δικαίου, δεν εντάσσεται στη θεωρητική γραμμή που χαράζουν οι Hobbes-Rousseau-Kant-Hegel» (1982: 193). Το κοινό γνώρισμα όλων των θεωριών του κοινωνικού συμβολαίου είναι ότι εγκλωβίζουν την έκφραση της δύναμης, ατομικής και συλλογικής, σε μια προπολιτική κατάσταση, την οποία ονομάζουν «φυσική κατάσταση», και εκλαμβάνουν την άσκηση και διαχείριση της εξουσίας, δηλαδή την πολιτική κυριαρχία, ως αποτέλεσμα ενός συνόλου προσυμφωνημένων και, συνεπώς, καθολικά δεσμευτικών νομικών κανόνων. Για τον Σπινόζα, αντίθετα, η πολιτική κατάσταση δεν είναι παρά η συνέχεια της φυσικής κατάστασης, από την οποία δεν υπάρχει δυνατότητα εξόδου: «Ego naturale jus semper sartum tectum conservo» (Gebhardt 1972, τ. 4: 238-239). Αυτό σημαίνει ότι το κράτος δεν είναι η έκφραση ενός θετικού δικαίου που θα αναδυόταν τη στιγμή ακριβώς που συντελείται το πέρασμα από τη φυσική κατάσταση στην πολιτική κατάσταση_ το κράτος είναι, αντίθετα, η άμεση έκφραση του φυσικού δικαίου, δηλαδή ενός εξ ορισμού ασταθούς συσχετισμού δυνάμεων, τον οποίο ο Negri περιγράφει ως «κρίση». Αν πρέπει οπωσδήποτε να συνδέσουμε την έννοια του κράτους με μια μορφή δικαίου, η μορφή αυτή πρέπει να αναζητηθεί όχι στο δίκαιο της ειρήνης αλλά στο δίκαιο του πολέμου.¹ Η διαιώνιση του κράτους δεν εξαρτάται λοιπόν από τη μορφή των νομικών κανόνων που διέπουν τη λειτουργία του, αλλά από το σχετικό μέγεθος των δυνάμεων που δρουν, αλληλεπιδρούν και αντιτίθενται αδιάκοπα στο εσωτερικό του. Με άλλα λόγια, η διαιώνιση του κράτους, όποια κι αν είναι η συνταγματική μορφή του, εξαρτάται από το δίκαιο, δηλαδή τη δύναμη των μαζών, η οποία αποτελεί την πρώτη και έσχατη μορφή νομιμοποίησης όλων των μορφών πολιτικής οργάνωσης.

Προκύπτει έτσι μια εντελώς νέα θεώρηση της φύσης και των ορίων της πολιτικής κυριαρχίας: το «δίκαιο του κράτους» (*jus imperii*), σημειώνει ο Σπι-

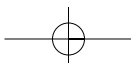
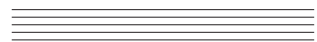
¹ «Πράγματι, οι κανόνες που το πολιτικό σώμα είναι υποχρεωμένο να τηρεί για το δικό του συμφέρον, και οι αιτίες που προξενούν φόβο και σεβασμό, αφορούν το φυσικό δίκαιο και όχι το δίκαιο της πολιτικής κοινωνίας, εφόσον μπορεί κανείς να τους διεκδικήσει δύναμη του δικαίου του πολέμου (*jure belli*) και όχι δύναμη του δικαίου της πολιτικής κοινωνίας (*jure civili*)» (Σπινόζα 1996: 128-129).

νόζα στην παράγραφο 2 του τρίτου κεφαλαίου της *Πολιτικής Πραγματείας*, «καθορίζεται από τη δύναμη, όχι πλέον του κάθε ατόμου, αλλά του πλήθους» (Σπινόζα 1996: 112). Αν όμως μοναδικό θεμέλιο της κυριαρχίας είναι όχι η ρητά εκφρασμένη ατομική βούληση, όπως υποστήριζαν οι θεωρητικοί της Σχολής του Φυσικού Δικαίου, αλλά η *multitudo*, δηλαδή το πλήθος, οι πολλοί, οι μάζες, τότε κυριαρχία και εξουσία εκτείνονται τόσο όσο τους επιτρέπει, και για όσο τους επιτρέπει, η δύναμη των μαζών. «Τα όρια της εξουσίας δεν απορρέουν από αξίες ξένες προς τη δύναμη... Απορρέουν από μια διαρκή διαδικασία νομιμοποίησης που πηγάζει από τις μάζες (*multitudo*). Η νομιμοποίηση έχει τις ρίζες της με τρόπο αναπαλλοτρίωτο στη συλλογικότητα_ μόνο η δύναμη (*potentia*) που εκφράζεται συλλογικά, μόνο η δημιουργικότητα των μαζών καθορίζει τη νομιμότητα. Δεν υπάρχει κανενός είδους υπερβατικότητα των αξιών στη φιλοσοφία του Σπινόζα. Το συνταγματικό κράτος υπόκειται εδώ στη δημοκρατική αρχή» (Negri 1994b: 28).

Σ' αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, η ίδια η έννοια της δημοκρατίας μεταβάλλεται ριζικά. Δημοκρατία είναι η εκδήλωση, στον ιστορικό χώρο και χρόνο, του δικαίου ή της δύναμης των μαζών – καθώς δεν υπάρχει αντίθεση ή ασυνέχεια μεταξύ της φυσικής και της πολιτικής κατάστασης, *δίκαιο* (*ius*) και *δύναμη* (*potentia*) είναι στον Σπινόζα έννοιες ταυτόσημες.² Είναι λοιπόν βαθιά εσφαλμένη η αντίληψη που κυριάρχησε από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη μέχρι τον Πολύβιο και τον Διαφωτισμό, σύμφωνα με την οποία η δημοκρατία είναι απλώς μια μορφή διακυβέρνησης ανάμεσα σε άλλες. Δημοκρατία είναι η διαρκής κατάφαση της συλλογικής δύναμης του πολιτικού σώματος. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το “*imperium democraticum*”, σύμφωνα με τον Negri, «δεν περιορίζεται σε καμία θετική πολιτειακή μορφή, αλλά τις υπερβαίνει πάντοτε όλες με δυναμικό τρόπο, εφόσον είναι ικανό για όλο και μεγαλύτερη τελειότητα. Το “*imperium democraticum*” είναι μια “συντακτική εξουσία” ή καλύτερα μια συντακτική δύναμη. Όσο περισσότερο ενεργεί, τόσο πιο τέλειο είναι... Δεν είναι ένα ιδεώδες, αλλά είναι η παρούσα δύναμη που καταστρέφει την παρούσα κατάσταση πραγμάτων, όταν αυτή χαρακτηρίζεται από το φόβο, την τρομοκρατία και το θάνατο. Κατά συνέπεια η σπινοζική δημοκρατία δεν

² «Όπως ακριβώς στη φυσική κατάσταση το κάθε άτομο, έτσι και το σώμα και η ψυχή όλου του κράτους έχουν τόσο δίκαιο όση και δύναμη» (Σπινόζα 1996: 112-113).

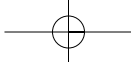

είναι μια μορφή διακυβέρνησης, αλλά μια κοινωνική δραστηριότητα μεταμόρφωσης» (Negri 1994a: 151).

Η δημοκρατία στον Σπινόζα είναι, λοιπόν, συντακτική δύναμη και ανατρεπτική δύναμη. Δύναμη και εξουσία, όπως υπογράμμισε ο Negri ήδη στον υπότιτλο του βιβλίου του, αλλά επίσης, κάτω από ορισμένες συνθήκες, δύναμη εναντίον εξουσίας. Αυτή η διπλή δυνατότητα δημιουργίας και ανατροπής εμφανίζεται ως ευθύς εξαρχής εγγεγραμμένη στην ουσία της δημοκρατίας. Η καθοριστική θεωρητική συμβολή του Σπινόζα συνίσταται στο γεγονός ότι πρώτος αυτός στην απολυταρχική Ευρώπη του 17ου αιώνα έφερε στο φως τη διττή φύση της δημοκρατίας, θεμελιώνοντάς τη όχι στο μύθο του συμβολαίου αλλά στην πραγματικότητα της συλλογικής δύναμης που παράγει δίκαιο, δίνοντας με τον τρόπο αυτό θετικό περιεχόμενο στην έννοια της πολιτικής ελευθερίας. Από την άποψη αυτή, «ο σπινοζισμός είναι ταυτόχρονα συνείδηση και όπλο» (Negri 1994b: 135). Συνείδηση, δηλαδή θεωρητικό εργαλείο κατανόησης των κοινωνιών της νεότερης Ευρώπης. Όπλο, δηλαδή πολιτικό εργαλείο ανατροπής των μορφών κυριαρχίας που συνδέθηκαν με την ιστορική πορεία των κοινωνιών αυτών.

Η προηγούμενη ανάλυση αρκεί για να καταστήσει σαφές ότι, στη σκέψη του Negri, το αίτημα επιστροφής στον Σπινόζα είναι ένα κατεξοχήν πολιτικό αίτημα: συνδέεται άμεσα με την ιστορική ανάπτυξη μιας «ανατρεπτικής δημοκρατίας», η οποία εμφανίζεται ως «συνεχής πηγή του εαυτού της, της ίδιας της υπέρβασής της, της ίδιας της κατάφασής της» (Negri 1994b: 137). Η μελέτη του σπινοζικού έργου κάθε άλλο παρά συνεπάγεται επιστροφή σε μια ακαδημαϊκή ιστορία της φιλοσοφίας_ ορίζει, αντίθετα, το σημείο στο οποίο καθίσταται δυνατή η μετατροπή της ιστορίας της φιλοσοφίας σε πολιτική. Είναι ανάγκη να επιστρέψουμε στον Σπινόζα, υποστηρίζει ο Negri, «διότι η σπινοζική αντίληψη του είναι αποκλείει κάθε ουτοπία, ή μάλλον συνιστά τη θεωρία μιας σταθερής, συνεχούς και βαθιάς *εξάλειψης της ουτοπίας*, όπου η ελπίδα της επαναστατικής μεταμόρφωσης εμφανίζεται ως διάσταση του πραγματικού, ως επιφάνεια της ζωής» (1994b: 133).

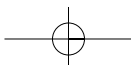
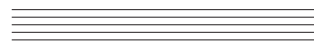
Οφείλουμε να επιμείνουμε σ' αυτή την έννοια της «επιστροφής», την οποία εισάγει ο Negri σε ένα σύντομο αλλά εξαιρετικά σημαντικό κείμενο με τίτλο «Επιστροφή στον Σπινόζα» και η επιστροφή του κομμουνισμού» (1994b: 131-139). Ποιο είναι το πραγματικό διακύβευμα της επιστροφής στον συγγραφέα της *Ηθικής* και της *Πολιτικής Πραγματείας*; Ο Negri εξηγείται με σαφήνεια στην

εναρκτήρια παράγραφο του κειμένου: «Η “επιστροφή στον Σπινόζα”, η οποία καταλαμβάνει ένα τόσο σημαντικό μέρος της ευρωπαϊκής φιλοσοφικής κουλτούρας... εμφανίζεται συνδεδεμένη με την κρίση του μαρξισμού [...] Πρόκειται, στην πραγματικότητα, για μια στιγμή *κριτικού* στοχασμού πάνω στο μαρξισμό, πάνω στην αποτελεσματικότητά του –πάνω στον ορθόδοξο μαρξισμό, πάνω στον ιστορικά ηγεμονικό μαρξισμό– ο οποίος αρνείται (κι εδώ αναδύεται η ιδιαίτερη, θετική όψη αυτής της επανάληψης της σπινοζικής θεματικής) να περιχαρακωθεί σε μια αρνητική συνείδηση, αλλά ανακαλύπτει μια οντολογική βάση προτείνοντας έτσι μια φιλοσοφία του μέλλοντος, τη φαντασία του κομμουνισμού. Και αυτό ξανά, με τη μεγαλύτερη δυνατή εμπιστοσύνη στο λόγο και στη συλλογική πράξη» (1994b: 131).

Κατά παράδοξο τρόπο, η επιστροφή στον Σπινόζα είναι επιστροφή στον Μαρξ, μέσω του Σπινόζα. Ο Σπινόζα επιστρατεύεται εδώ για να προσφέρει στον Μαρξ αυτό που ο ίδιος δεν επιζήτησε ποτέ: μια «οντολογική βάση», δηλαδή, αν κατανοούμε ορθά τον Negri, μια θετική θεωρία της κομμουνιστικής συγκρότησης πλάι στην αρνητική θεωρία της καπιταλιστικής ανατροπής.³ Μια θετική διαλεκτική, πλάι στην αρνητική διαλεκτική. Όλο το ζήτημα είναι εδώ να γνωρίζουμε αν μπορεί πράγματι να υπάρξει μια τέτοια θετική διαλεκτική, εντελώς απαλλαγμένη από την υπόγεια εργασία του αρνητικού. Σε κάθε περίπτωση, είναι αξιοσημείωτο ότι, για τον Negri όπως και για άλλους μεγάλους μαρξιστές πριν από αυτόν, η μαρξική θεωρία μοιάζει να χαρακτηρίζεται από ένα θεμελιώδες έλλειμμα, ένα είδος εσωτερικής ατέλειας, η οποία κάνει την εμφάνισή της κυρίως σε περιόδους κρίσης, και της οποίας οι συνέπειες μπορούν και πρέπει να αντιμετωπισθούν, είτε ανατρέχοντας στην αρνητική διαλεκτική του Hegel είτε στη «θετική διαλεκτική» του Σπινόζα. Λες και το πραγματικό νόημα του μαρξισμού, η καθαρά επαναστατική του διάσταση πρέπει κάθε φορά να αναζητηθούν εκτός του μαρξικού *corpus*, άλλοτε στην εγγεληνική ολότητα (Λούκατς), τώρα στη σπινοζική οντολογία. Για τον Negri, ο Σπινόζα αντιπροσωπεύει πράγματι τη μοναδική θετική διέξοδο από αυτό που ο ίδιος περιγράφει ως *κρίση του μαρξισμού*: «Αυτή η “επιστροφή στον Σπινόζα” δεν είναι μόνο ένα σωτήριο εγχείρημα – είναι επίσης μια πρόταση, μια θετική

³ «Η σπινοζική καινοτομία πράγματι είναι μια φιλοσοφία του κομμουνισμού, η σπινοζική οντολογία δεν είναι παρά μια γενεαλογία του κομμουνισμού» (Negri 1994b: 139).

παραγωγή. Και δεν θα μπορούσε να συμβαίνει διαφορετικά. Πράγματι, σ' αυτόν τον ορίζοντα όπου ο μαρξισμός, όμοιος στο σημείο αυτό με τις άλλες ιδεολογίες της νεωτερικότητας, δεν μπορεί πλέον να διακρίνει και να προσανατολιστεί –και βυθίζεται έτσι στη μεταμοντέρνα αδιαφορία– ο Σπινόζα... προτείνει τη δυνατότητα μιας νέας μορφοποίησης και ενός νέου ορισμού της ανθρώπινης πράξης. [...] Ριζώνοντας στη σπινοζική οντολογία, η επαναστατική σκέψη και, πράγμα που μετρά περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, η επαναστατική θέληση, επιζούν από την κρίση του μαρξισμού» (1994b: 131-132).

Στους αντίποδες της μεταμοντέρνας κατάστασης (και ενός μεταμοντέρνου μαρξισμού), ο Σπινόζα και ο σπινοζισμός, δηλαδή μια ολόκληρη πτέρυγα της νεωτερικότητας που εκτείνεται μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση και πέρα από αυτήν (Vernière 1982), ορίζει εκ νέου το πλαίσιο μιας φιλοσοφίας της πράξης. Ο σπινοζισμός τροφοδοτεί την επαναστατική σκέψη και ενεργοποιεί την επαναστατική βούληση, επειδή ξαναφέρει στην επιφάνεια ένα λησμονημένο νόημα του όντος: «Επιτρέπει να θεωρήσουμε την ύπαρξη ως δυνατότητα μιας ανατροπής – είναι η οντολογική συνθήκη της επανάστασης» (Negri 1994b: 138).

Εισάγοντας την ιδέα των «οντολογικών συνθηκών» της επανάστασης, ο Negri είναι πολύ πιθανό να επιτείνει την κρίση του μαρξισμού, αντί να υποδεικνύει, όπως ο ίδιος πιστεύει, μια δυνατότητα διεξόδου. Επιπλέον, είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν η σπινοζική έννοια της *multitudo*, από την οποία απουσιάζει κάθε στοιχείο ταξικής διαφοροποίησης, μπορεί να συσχετισθεί με τις έννοιες της τάξης και της πάλης των τάξεων. Οι αντιρρήσεις αυτές όμως, όσο βάσιμες κι αν είναι, δεν αγγίζουν τον πυρήνα του εγχειρήματος του Negri. Διαμορφώνοντας έναν σπινοζικό μαρξισμό, ή έναν μαρξιστικό σπινοζισμό, ο Negri επιχειρεί να αναδιατάξει το πεδίο μέσα στο οποίο θα δοθεί η κρίσιμη ιδεολογική μάχη, και ταυτόχρονα προσδιορίζει με ακρίβεια την οχυρή θέση από την οποία επιθυμεί ο ίδιος να δώσει τη μάχη αυτή με τους καλύτερους δυνατούς όρους. Όσο για την άλλη μάχη, την πραγματική, η έκβασή της θα κριθεί και τώρα, όπως πάντα, από τη δύναμη των μαζών. Αυτή τη βεβαιότητα, κάθε άλλο παρά αυτονόητη, την οφείλουμε στον πολιτικό Σπινόζα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Deleuze, G. (1968), *Spinoza et le problème de l'expression*, Minit, Paris.
Gebhardt, C. (ed.) (1972), *Spinoza Opera*, 4 vols, Carl Winter, Heidelberg.

- Macherey, P. (1979), *Hegel ou Spinoza*, Maspero, Paris.
- Macherey, P. (1992), *Avec Spinoza: Études sur la doctrine et l'histoire du spinozisme*, Presses Universitaires de France, Paris, σ. 245-270.
- Matheron, A. (1985), "La fonction théorique de la démocratie chez Spinoza et Hobbes", *Studia Spinozana*, 1, σ. 259-273.
- Matheron, A. (1988), *Individu et communauté chez Spinoza*, Minuit, Paris.
- Matheron, A. (1994), "L'indignation et le *conatus* de l'État spinoziste", στο M. Revault d'Allones & H. Rizk (eds), *Spinoza: Puissance et ontologie*, Kimé, Paris, σ. 153-165.
- Negri, A. (1982), *L'anomalie sauvage: Puissance et pouvoir chez Spinoza*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Negri, A. (1994a), "Démocratie et éternité", στο M. Revault d'Allones & H. Rizk (eds), *Spinoza: Puissance et ontologie*, Kimé, Paris, σ. 139-151.
- Negri, A. (1994b), *Spinoza subversif: Variations (in)actuelles*, Kimé, Paris.
- Spinoza (1988), *Éthique*, Seuil, Paris.
- Σπινόζα (1996), *Πολιτική Πραγματεία*, Πατάκης, Αθήνα.
- Vernière, P. (1982), *Spinoza et la pensée française avant la Révolution*, Presses Universitaires de France, Paris.

Θέσεις

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ - ΚΡΙΤΙΚΗ
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΛΗΣ
ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Μαρξισμός, δίκαιο, δικαιώματα

Editorial: Το φάντασμα του δημόσιου αγαθού και η αναγκαιότητα κοινωνικού ελέγχου

Α. Δημούλης: Στιγμές οικοδόμησης της μαρξιστικής θεωρίας του κράτους

Α. Χριστόπουλος: Στιγμές οικοδόμησης μιας μαρξιστικής θεωρίας για το κράτος

Γ. Φουρτούνης: Δομή, αστάθμητο και βία στην έννοια του τρόπου παράγωγης

Χ. Βαλλιάνος: Το αστάθμητο κατά τη μετάβαση σ' ένα νέο τρόπο παράγωγης

Σ. Μιχαήλ: Ο Μαρξ πέραν του Ρουσσώ

Π. Σωτήρης: Πέρα από την πολιτική των δικαιωμάτων. (Για τη μαρξιστική κριτική του νόμου και του δικαίου)

M. Musto: Ο Μαρξ στο Παρίσι. Χειρόγραφα και αποσπάσματα από το 1844

Γ. Οικονομάκης: Ζητήματα (κριτικής της) Πολιτικής Οικονομίας. (Με αφορμή το: S. A. Resnick & R. D. Wolff, *Ταξική θεωρία και ιστορία: Καπιταλισμός και Σοσιαλισμός στην ΕΣΣΔ*)

M. Σέρβος και M. Μαρκάκη: Μάρτα Χάρνεκερ, *Πραγματοποιώντας το αδύνατο. Η Αριστερά στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα* (Βιβλιοκριτική)

Αλφαβητικό - Θεματικό Ευρετήριο 2007

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2008 **102**